

доц. д-р РОСИЦА ИВАНОВА

УНСС, катедра „Счетоводство и анализ“

Доц. д-р Росица Иванова е преподавател в катедра „Счетоводство и анализ“ на УНСС. Завършила е специалност „Счетоводна отчетност“ на ВИИ, гр. София. Специализирала е в икономически университет в Санкт Петербург, Русия и в Management School – Брюксел, Белгия. От 2002 г. е оценител на цели предприятия. Научните области, в които работи и преподава, са финансово-стопански анализ и теория на счетоводството. Автор е на монографии, учебници, учебни помагала, научни статии и доклади в областта на финансово-стопанския анализ и счетоводството, публикувани в страната и в чужбина.

ОТЧЕТЪТ ЗА ПРИХОДИТЕ И РАЗХОДИТЕ – ИЗТОЧНИК НА ИНФОРМАЦИЯ ЗА АНАЛИЗА И ОЦЕНКАТА НА ЕФЕКТИВНОСТТА НА ПРЕДПРИЯТИЕТО

Резюме

Финансовите отчети представят вярно и честно имущественото и финансово състояние, финансовите резултати, паричните потоци и ефективността на предприятието. Външните и вътрешните потребители имат необходимост от информация за финансовото състояние и финансовата стабилност, за възможностите на предприятието да генерира положителни нетни парични потоци и правилно да ги разполага във времето, както и за ефективността на неговата целокупна дейност.

С важно значение за стопанската практика е въпросът за ефективността от дейността на предприятието.

Ефективността се характеризира посредством система от абсолютни и относителни показатели. Печалбата е важен абсолютен показател за ефективност, но сама по себе си нейната величина не дава една по-задълбочена характеристика за ефективността от използването на капитала и ресурсите, както и за ефективността на извършените разходи и постигнатите от предприятието приходи. Поради това е необходимо печалбата да се съпоставя с подходяща база – активи, капитал, собствен капитал, приходи, разходи и др.

Обект на разглеждане в изследването е ефективността по данни от отчета за приходите и разходите на предприятието. Предмет на изследването са методиките за анализ и оценка на ефективността – за анализ на печалбата, анализ на ефективността на приходите и на разходите, анализ на рентабилността на база приходи и на база разходи, анализ на рентабилността на продажбите.

Поставената цел е достигане до обща система от методики за анализ на ефективността на предприятието по данни от отчета за приходите и разходите. За постигането на поставената цел в студията се предлагат следните задачи за решаване:

1. Изясняване и оптимизиране на информационното осигуряване на анализа и оценката на ефективността от дейността на предприятието.

2. Подобряване на настоящите методики за анализ и оценка на ефективността по данни от отчета за приходите и разходите на предприятието.

3. Предлага се подходяща форма на отчета за приходите и разходите с групиране на разходите по функции.

4. Предлагат се нови методики за анализ и оценка на ефективността на предприятията, избрали да съставят съкратен отчет за приходите и разходите.

Получената аналитична информация е полезна както за мениджмънта на предприятието за вземането на оперативни и стратегически решения за неговото развитие, така и за външните потребители при вземането на информирани решения за осъществяването и поддържането на бизнес контакти с предприятието.

Assoc. prof. Rositsa Ivanova, PhD

UNWE, Accountancy and Analysis Department

STATEMENT OF INCOME AND EXPENSES – A SOURCE OF INFORMATION FOR ANALYSIS AND ASSESSMENT OF ENTERPRISE'S PROFITABILITY

Summary

Financial statements give true and fair idea of the enterprise's property and financial position, financial performance, cash flows and profitability. External and internal users need information about the enterprise's financial position and financial stability, about its ability to generate positive net cash flows and to use them properly in time, as well as about the profitability of its business in general.

The matter of enterprise's business profitability is of material importance for the business practice.

Profitability is characterized by a system of absolute and relative indicators. Profit is an important absolute indicator of profitability, however, taken on its own, its value does not provide more detailed description of the efficiency of use of capital and resources, as well as for the efficiency of expenses spent and the revenue gained by the enterprise. Therefore, profit needs to be compared to an appropriate base – assets, capital, equity, income, expenses, etc.

This study highlights profitability based on the information obtained from the enterprise's statement of income and expenses. The subject of this study covers the methodologies for profitability analysis and assessment – analysis of profit, analysis of income and expense efficiency, analysis of rate of return on income and expense base, analysis of rate of return of sales.

The aim is to achieve a common system of methodologies for analysis of enterprise's profitability based on the information obtained from the statement of income and expenses. The following tasks should be solved to achieve the purpose of this publication:

- 1. Clarification and optimization the information necessary for the analysis and assessment of enterprise's business efficiency.*
- 2. Improvement of existing methodologies for analysis and assessment of efficiency based on the data from the enterprise's statement of income and expenses.*

3. *Proposing appropriate form of statement of income and expenses that groups the expenses by functions.*

4. *Proposing new methodologies for analysis and assessment of the efficiency of enterprises that have chosen to make short statement of income and expenses.*

The analytical information so obtained is useful both for the company's management with regard to making operational and strategic decisions on its development, and for external users with view of making informed decisions about the establishment and maintenance of business relations with the enterprise.

ОТЧЕТЪТ ЗА ПРИХОДИТЕ И РАЗХОДИТЕ – ИЗТОЧНИК НА ИНФОРМАЦИЯ ЗА АНАЛИЗА И ОЦЕНКАТА НА ЕФЕКТИВНОСТТА НА ПРЕДПРИЯТИЕТО

Въведение

Въпросът за ефективността от дейността на предприятието е актуален на всички фази и етапи от неговото развитие.

Показателите за ефективност могат да се групират на абсолютни и относителни. Абсолютен показател за ефективност е печалбата от дейността на предприятието. Относителните показатели за ефективност могат да се систематизират така:

1) показатели за анализ на ефективността от използването на производствените ресурси – коефициент на натовареност и коефициент на поглъщаемост на дълготрайните материални активи; материалноотдаване и материалоемкост; производителност на труда;

2) показатели за анализ на ефективността на приходите и на разходите – коефициент на ефективност на приходите и коефициент на ефективност на разходите;

3) показатели за анализ на рентабилността от ресурсен тип – рентабилност на база активи и на база производствени активи;

4) показатели за анализ на рентабилността на капитала – рентабилност на база целия капитал, собствения капитал, постоянния капитал, привлечения капитал;

5) показатели за анализ на рентабилността от приходен тип – рентабилност на база приходи, рентабилност на продажбите;

6) показатели за анализ на рентабилността от разходен тип – рентабилност на база разходи, рентабилност на база разходи за жив труд.

В тази студия се разглеждат показателите за ефективност, чиито величини се изчисляват въз основа на информацията, представена в отчета за приходите и разходите на предприятието. Става дума за различните величини на печалбата (счетоводна, балансова, от оперативната дейност, от продажби), за коефициентите на ефективност

на приходите и на разходите, както и за рентабилността от приходен и от разходен тип (приходно-разходен тип).

Считаме, че получената от анализа на относителните показатели информация е полезна за външните и вътрешните потребители на финансовите отчети на предприятието в два аспекта. Първият от тях е свързан с резултатната информация за ефективността от целокупната дейност на предприятието, а вторият – за равнището на ефективността по видове дейности.

Също така се получава важна информация за печалбата – счетоводна, балансова, оперативна, от продажби. Следва да се отбележи, че печалбата може да се анализира в два аспекта. Първият от тях е анализирането и оценяването на печалбата в качеството ѝ на резултативен показател, т.е. като самостоятелен обект на бизнес анализа. В този аспект се установява влиянието на преките фактори върху отклоненията на различните величини на печалбата за текущата спрямо предходната година. Вторият аспект на анализа на печалбата е в качеството ѝ на факторен показател, влияещ върху динамиката на други важни резултативни показатели, характеризиращи ефективността от дейността на предприятието.

Информацията за ефективността на предприятието, общо на дейността и по видове дейности, е полезна за външните и вътрешните потребители на финансовите отчети при вземането на обосновани и правилни решения, свързани с неговата дейност.

Информационно осигуряване на анализа и оценката на ефективността

Анализът на ефективността от приходно-разходен тип се извършва по данни от отчета за приходите и разходите на предприятието. Става дума за микропредприятията, малките, средните и големите предприятия, които съгласно Закона за счетоводството съставят годишните си финансови отчети на базата на Националните счетоводни стандарти.¹ Годишният финансов отчет за всички предприятия, както се посочва в чл. 29, ал. 1 на Закона за счетоводството, се състои най-малко от счетоводен баланс, отчет за приходите и разходите и приложение. Това означава, че всички предприятия в страната, прилагащи националната счетоводна база, трябва да изготвят отчет за приходите и разходите, който е източник на информация за потребностите на анализа и оценката на ефективността от приходно-разходен тип.

С приетите изменения и допълнения в Счетоводен стандарт 1 (СС 1) – *Представяне на финансови отчети*² се наблюдават някои съществени моменти по отношение на представянето на информацията в отчета за приходите и разходите на предприятието. Според нас те могат да се систематизират по следния начин.

¹ Закон за счетоводството, ДВ, бр. 95 от 08.12.2015 г., чл. 34, ал. 2.

² Постановление № 394/30.12.2015 г. за изменение и допълнение на Националните стандарти за финансови отчети за малки и средни предприятия, приети с ПМС № 46/2005, ДВ, бр. 3/12.01.2016 г.

1) Извършена е промяна в структурата на отчета за приходите и разходите, която се изразява в премахването на отчетните позиции „Извънредни разходи“ и „Извънредни приходи“. Тази промяна води до изравняване в съдържателно отношение на понятията (т.е. позициите) „Печалба или загуба от обичайната дейност“ и „Счетоводна печалба или загуба“. Печалбата или загубата от обичайната дейност, както се отбелязва в т. 21.1 на СС 1, е печалбата или загубата преди данъците за сметка на печалбата. Заедно с това в т. 21.2 на този стандарт се посочва, че счетоводната печалба или загуба се определя като разлика между общите приходи и общите разходи преди приспадане на данъците за сметка на печалбата. По наше мнение би било удачно в СС1 да се посочи единствено начинът на определяне на счетоводната печалба или загуба.

2) В СС 1 са предвидени две форми на отчета за приходите и разходите. Първата от тях е двустранната форма, дадена като приложение 2 към СС 1. В тази форма разходите за дейността на предприятието се групират според тяхната същност, т.е. по икономически елементи. Втората форма на отчета за приходите и разходите е според функцията на разходите. Тя е дадена в приложение 3 към СС 1. В тази форма разходите за дейността на предприятието се групират по функции, т.е. по видове дейности, за които те са извършени. Дадено е право на ръководството на предприятието да избира формата на отчета за приходите и разходите от тези две предвидени форми. В счетоводната политика на предприятието трябва да се оповести формата на отчета за приходите и разходите, която се възприема и прилага от предприятието.

3) Двустранната форма на отчета за приходите и разходите се „основава на детайлното представяне на съпоставимите приходи през отчетния период и на адекватните – извършените за тези приходи, разходи за същия отчетен период с цел – установяване (чрез съпоставяне между тези приходи и разходи) величината на финансовия резултат (печалба или загуба) на предприятието за отчетния период.“³ Следователно величината на финансовия резултат (печалба или загуба) за отчетния период се установява като разлика между общата сума на приходите и общата сума на разходите. За целите на анализа на рентабилността на база приходи и разходи могат да се използват както счетоводната, така и балансовата печалба на предприятието.

Според нас следва да се отбележат два важни момента, свързани с формирането на величината на финансовия резултат за отчетния период, които по същество са свързани с принципа на съпоставимост между приходите и разходите. Първият от тях е свързан със законодателното регламентиране на този принцип, а вторият – с представянето на намаленията, респ. увеличенията на запасите от продукция и/или незавършено производство в отчета за приходите и разходите.

³ Душанов И., Б. Брезоева. „Закон за счетоводството. Национални счетоводни стандарти. Коментар и разяснения“, изд. „Тракия М“, С., 2016, с. 66.

По отношение на законодателното регламентиране на принципа на съпоставимост между приходите и разходите следва да се отбележи, че в общите разпоредби на Националните счетоводни стандарти е посочено, че „основните принципи и предположения, на основата на които се съставят финансовите отчети и се осъществява текущото счетоводно отчитане, са определени със Закона за счетоводството.“⁴ Но принципът на съпоставимост между приходите и разходите не е упоменат в чл. 26, ал. 1 на Закона за счетоводството, в който са регламентирани принципите, съобразно които се признават, оценяват и представят позициите във финансовите отчети на предприятието. Същевременно с това в общите разпоредби на Националните счетоводни стандарти е посочено, че „разходите се признават в отчета за приходите и разходите, когато има пряка връзка между извършените разходи и получените (б.а. – постигнатите) приходи, тоест при спазване на изискването за съпоставимост на разходите и приходите и едновременното или комбинираното им признаване, когато тези приходи и разходи са резултат от едни и същи сделки или други събития.“⁵

Прегледът на нормативното регламентиране на принципа на съпоставимост между приходите и разходите изисква да се посочат и текстовете в СС 1 – *Представяне на финансови отчети*, отнасящи се до общите изисквания към съдържанието на счетоводния баланс и до специалните изисквания към съдържанието на отделни статии в счетоводния баланс. Така например в стандарта се посочва, че „възникналите приходи през текущия отчетен период, които са свързани със следващи отчетни периоди, се посочват като приходи за бъдещи периоди“,⁶ както и че „възникналите разходи през текущия отчетен период, които са свързани със следващи отчетни периоди, се посочват като разходи за бъдещи периоди“⁷. Това по същество е признаване на принципа на съпоставимост между приходите и разходите.

Принципът на съпоставимост между приходите и разходите, поне според нас, следва да бъде уреден в Закона за счетоводството, както са уредени другите принципи, съобразно които се признават, оценяват и представят позициите във финансовите отчети на предприятието.

Основание за това становище е записаното в Закона за нормативните актове в Република България, че „законът е нормативен акт, който урежда първично или въз основа на Конституцията обществени отношения, които се поддават на трайна уредба, според предмета или субектите в един или няколко института на правото или техни подразделения“,⁸ както и че „за уреждане на другите отношения по тази материя законът може да предвиди да се издаде подзаконов

⁴ Постановление № 394/30.12.2015 г. за изменение и допълнение на Националните стандарти за финансови отчети за малки и средни предприятия, приети с ПМС № 46/2005 за приемане на Национални счетоводни стандарти, загл. изм., ДВ, бр.3 от 12.01.2016 г., Общи положения.

⁵ Пак там, Общи положения.

⁶ СС 1 – *Представяне на финансови отчети*, ДВ, бр.3 от 12.01.2016, т. 16.20.

⁷ Пак там, т. 16.21.

⁸ Закон за нормативните актове, обн., ДВ, бр. 27 от 03.04.1973 г., изм., ДВ, бр.65 от 21.07.1995 г., доп., ДВ, бр. 55 от 17.06.2003 г., изм., ДВ, бр. 46/12.06.2007 г., изм. и доп., ДВ, бр. 34 от 03.05.2016 г., чл.3, ал.1.

акт.⁹ Министерският съвет издава постановления, когато приема правилници, наредби или инструкции, с които се урежда прилагане на закона или на отделни негови разпоредби.¹⁰

Считаме за уместно принципите, съобразно които се признават, оценяват и представят позициите във финансовите отчети на предприятието, да бъдат уредени на едно място – в Закона за счетоводството, а не някои от тях в Закона за счетоводството, а други – чрез постановление на Министерския съвет – в случая за приемане, респ. изменение на Национални счетоводни стандарти.

Нарушаването на изискванията на принципа на съпоставимост между приходите и разходите може да доведе до изкривяване на финансовия резултат за отчетния период. Възможно е във финансовия резултат за отчетния период да бъдат признати и отчетени приходи и/или разходи, които са постигнати и/или извършени по време на текущия отчетен период, но се отнасят за следващи отчетни периоди. Става дума за приходите и разходите за бъдещи периоди. При това положение могат да се нарушат редица изисквания на Закона за счетоводството и на Националните счетоводни стандарти.

На първо място се нарушава изискването за вярно и честно представяне на финансовите резултати на предприятието за съответните отчетни периоди.

На второ място се нарушава принципът на действащо предприятие,¹¹ който съдейства за проявлението именно на принципа на съпоставимост между приходите и разходите. Принципът на действащо предприятие позволява да се отсрочи признаването на определени разходи като разходи за текущия отчетен период, като при първоначалното им признаване те да се отразят като специфичен вид актив в счетоводния баланс на предприятието – разходи за бъдещи периоди. Също така принципът на действащо предприятие позволява да се отсрочи признаването на определени приходи като приходи за текущия отчетен период, като при първоначалното им признаване те да се отразят като задължение в пасива на счетоводния баланс на предприятието – приходи за бъдещи периоди. В случаите, когато е известно, че предприятието няма да продължи своята дейност и в предвидимо бъдеще, не е уместно да се извършва отсрочване при признаването на разходите или на приходите за бъдещи отчетни периоди. Тези разходи или приходи следва да бъдат признати и отразени като текущи разходи или текущи приходи за отчетния период.

На трето място се нарушава принципът за независимост на отделните отчетни периоди и стойностна връзка между начален и краен баланс. Съобразно този принцип всеки отчетен период се третира счетоводно сам за себе си, независимо от неговата обективна връзка с предходния и със следващия отчетен период. При положение че не се спазва принципът на съпоставимост между приходите и разходите, е

⁹ Пак там, чл. 3, ал. 2.

¹⁰ Закон за нормативните актове, чл. 6, чл. 7.

¹¹ Закон за счетоводството, чл. 26, ал. 1.

възможно разходи и приходи, които се отнасят за следващи отчетни периоди (бъдещи периоди), да бъдат признати и отчетени в текущия отчетен период. По този начин финансовият резултат за отчетния период вече не е финансово независим по отношение на следващи отчетни периоди.

На четвърто място считаме, че се нарушава и принципът на начисляването, съобразно който ефектите от различните сделки и другите събития се признават в момента на тяхното възникване, независимо от момента на получаването или плащането на паричните средства или паричните еквиваленти, като те се включват във финансовите отчети за отчетния период, за който се отнасят.

Вторият важен момент, на който следва да се обърне внимание, също е свързан със съпоставимостта между приходите и разходите. При установяването на финансовия резултат за отчетния период съпоставимостта между приходите и разходите невинаги е възможна „поради наличието на различни по размер преходни остатъци на разходите или на готовата продукция в началото и в края на отчетния период.“¹² Поради това, както отбелязва И. Душанов, в разходната част на отчета за приходите и разходите се отбелязва намаляването на запасите от продукция и незавършено производство, а в неговата приходна част – увеличението на запасите от продукция и незавършено производство.¹³ Именно по този начин „се постига съпоставимост между приходи и разходи за даден отчетен период, необходима да се установи финансовият резултат (печалбата или загубата) за този период.“¹⁴

4) Във формата на отчета за приходите и разходите, с групиране на разходите според тяхната функция, се извършва съпоставяне между приходите от обичайната дейност (нетните приходи от продажби и другите приходи от обичайната дейност) и разходите за обичайната дейност (разходите, формиращи пълната себестойност на продукцията и услугите, групирани по видове дейности и другите разходи за обичайната дейност) и начисления корпоративен данък (данък за сметка на печалбата) и други подобни на него данъци.

По наше виждане във формата на отчета за приходите и разходите според функцията на разходите (Приложение 3 към СС 1) е допусната неточност, която, погледната формално, може да доведе до разбирането, че разходите за продажби на продукцията и административните разходи се представят на две различни позиции, с което финансовият резултат за отчетния период се изкривява. Става дума за наименованието на т. 2 в тази форма на отчета за приходите и разходите, а именно „Себестойност на продажбите“. Това означава, че във величината на този показател (себестойност на продажбите) се включват разходите, формиращи пълната себестойност на продукцията и услугите, групирани по видове дейности, а именно разходите за основната дейност, разходите за продажби на продукцията и административните разходи.

¹² Душанов, И., Б. Брезоева. „Закон за счетоводството. Национални счетоводни стандарти. Коментар и разяснения“, изд. „Тракия М“, С., 2016, с. 66.

¹³ Пак там, с. 66.

¹⁴ Пак там, с. 66.

Но разходите за продажби на продукцията (т. 4) и административните разходи (т. 5) се посочват самостоятелно в отчета за приходите и разходите според функцията на разходите – групиране на разходите по дейности, за които те са извършени.

В Счетоводен стандарт 2 – *Отчитане на стоково-материалните запаси* е дадено определение за себестойност. Посочва се, че себестойността на продукцията „се определя от стойността на употребените материали, разходите за преработка и другите разходи, свързани с производството на съответната продукция.“¹⁵ Посочва се също така, че в себестойността на произведената продукция не се включват административните, финансовите, извънредните разходи и разходите по продажбите. Тези разходи се отчитат като текущи в периода, в който са направени.“¹⁶ По отношение на себестойността на предоставените услуги в същия счетоводен стандарт се посочва, че тя се „определя от разходите за труд и осигуровки на персонала, зает в предоставянето на услугата и съответната част от общопроизводствените разходи.“¹⁷ В състава на разходите, формиращи себестойността на предоставените услуги, „не се включват трудът и другите разходи, свързани с продажбите и с общия административен персонал, финансовите и извънредните разходи.“¹⁸

Посочените разпоредби изискват прецизиране на т. 2 във формата на отчета за приходите и разходите според функцията на разходите. Считаме за основателно, поне според нас, т. 2 във формата на отчета за приходите и разходите според функцията на разходите да се озаглави „Себестойност на продукцията (услугите)“. Това наименование е в съответствие със състава на разходите, които се включват в себестойността на продукцията (услугите), съгласно текстовете на СС 2 – *Отчитане на стоково-материалните запаси*.

Необходимо е да се отбележи, че показателят „Брутна печалба или загуба“ (т. 3 в отчета за приходите и разходите според функцията на разходите) не става ясно точно в коя дейност се формира. Посочено е, че величината на този показател се формира като разлика между нетните приходи от продажби (т. 1) и себестойността на продажбите (т. 2). Не става ясно разходите за продажби (т. 4) и административните разходи (т. 5) вземат ли се под внимание при установяването на брутната печалба или загуба (т. 3).

Следва да се отбележи, че в отчета за приходите и разходите според функцията на разходите не се посочва самостоятелно отчетната стойност на продадените стоки. Това обстоятелство е важно дотолкова, доколкото предприятието може да извършва повече от един вид основна дейност, в т.ч. и търговска дейност.

5) Според нас, с важно значение за информационното осигуряване на анализа на ефективността от дейността на предприятието е въпросът за разходите от обезценка на активи. Считаме, че в състава на

¹⁵ СС 2 – *Отчитане на стоково-материалните запаси*, т. 8.1

¹⁶ Пак там, т. 8.2

¹⁷ Пак там, т. 8.3

¹⁸ Пак там, т. 8.4

разходите за оперативната дейност не следва да се включват разходите от обезценка на активи, независимо в коя дейност са заети тези активи – основната дейност, дейността по продажбите или административната дейност. По своята същност обезценката представлява намаление на балансовата стойност на съответния актив в случаите, когато тя превишава неговата възстановима стойност към датата на финансовия отчет. Следователно в случаите, „когато възстановимата стойност на актива спадне под балансовата (преносната) стойност на актива, предприятието отразява намаление на балансовата стойност до размера на възстановимата му стойност. Намалението се третира като загуба от обезценка“¹⁹, която „се признава веднага като текущ разход за дейността.“²⁰ Възстановимата стойност е по-голямата между нетната продажна цена на актива и неговата стойност в употреба. Нетната продажна цена на актива представлява сумата, която може да се получи за съответния актив при пряка сделка между информирани и желаещи нейното осъществяване купувач и продавач, намалена с разходите по продажбата. Стойността в употреба е всъщност сегашната стойност на прогнозираните бъдещи парични потоци, които се очаква да бъдат получени при непрекъснатото използване и при освобождаването от актива в края на полезния срок на неговото използване. Това означава, че разходът от обезценка на активи има различен икономически смисъл и не е свързан със същността и функцията на разходите, формиращи пълната себестойност на продукцията, респ. услугите.

Тук следва да се посочи, че СС 36 – *Обезценка на активи* се прилага при отчитането на обезценката на всички активи, освен стоково-материалните запаси и някои други активи, които са посочени в т.1.1 на стандарта. В случая с важно значение е и оценката на стоково-материалните запаси в края на отчетния период. Тази оценка се извършва съгласно изискванията на СС 2 – *Отчитане на стоково-материалните запаси*. В стандарта се посочва, че „стоково-материалните запаси се оценяват по по-ниската от доставната и нетната реализируема стойност, като разликата се отчита като други текущи разходи за дейността.“²¹ Това изискване е свързано с принципа на предпазливост при признаване и представяне на позициите във финансовите отчети на предприятието. В края на отчетния период „се прави оценка на нетната реализируема стойност на стоково-материалните запаси.“²² При положение че „отчетната стойност на стоково-материалните запаси е по-висока от нетната реализируема стойност, тя се намалява до размера на нетната реализируема стойност. Намалението се отчита като други текущи разходи.“²³ Нетната реализируема стойност е „предполагамата продажна цена в нормалния ход на стопанската дейност, намалена с необходимите разходи за завършване на производствения цикъл и разходите, необходими за осъществяване на продажбата.“²⁴

¹⁹ СС 36 – *Обезценка на активи*, т. 7.1.

²⁰ Пак там, т. 7.2.

²¹ СС 2 – *Отчитане на стоково-материалните запаси*, т. 3.

²² Пак там, т. 11.1.

²³ Пак там, т. 11.2.

²⁴ Пак там, т. 2.

Следва да се вземе под внимание обстоятелството, че обезценката на активите се извършва в края на отчетния период във връзка с годишното счетоводно приключване, изготвянето и представянето на годишния финансов отчет на предприятието. От съществено значение за формирането на нашето становище е именно обстоятелството, че обезценката на активи се извършва, съгласно приложимите счетоводни стандарти, на наличните към края на отчетния период активи. Следователно става дума за активи, които все още не са продадени. При положение че разходите от обезценка на активи се включат в състава на разходите за оперативната дейност на предприятието, то това ще доведе до изменение на печалбата от продажби, величината, на която се установява като разлика между нетния размер на приходите от продажби и пълната себестойност на продукцията. По този начин ще се промени и оценката за ефективността на дейността, базирана на този важен абсолютен показател. Същевременно с това печалбата, съпоставена с общите суми на приходите и на разходите – това е рентабилността на база приходи и разходи, а печалбата от продажби, съпоставена с нетните приходи от продажби – рентабилността на база продажби. Следователно чрез печалбата разходите от обезценка на активи оказват влияние и върху равнището на рентабилността, определена по данни от отчета за приходите и разходите на предприятието.

Разгледаните въпроси са от значение за анализа на ефективността от дейността на предприятието по данни от отчета за приходите и разходите. Прецизирането на входящата информация, необходима за анализа и оценката на ефективността от дейността на предприятието, повишава нейната полезност за външните и вътрешни потребители. Именно от пълнотата, достоверността и обективността на входящата информация зависи и качеството на резултатната аналитична информация, необходима за вземането на обосновани и правилни решения за развитието на предприятието в оперативна и стратегическа перспектива.

Анализ на печалбата на предприятието

Печалбата, както беше посочено, е важен абсолютен показател, характеризиращ ефективността от целокупната дейност на предприятието.

Методиката за анализ на печалбата, както и другите методики за анализ на ефективността са представени на основата на информацията в отчета за приходите и разходите на промишленото предприятие „Сигнал“ ООД. Тази информация е систематизирана в таблица 1, която по същество представлява приложение № 2 към СС1 – формата на отчета за приходите и разходи с представяне на разходите според тяхната същност.

Таблица 1. Отчет за приходите и разходите според същността на разходите

Наименование на разходите	Сума (в хил. лв.)		Наименование на приходите	Сума (в хил. лв.)	
	Текуща година	Предходна година		Текуща година	Предходна година
а	1	2	а	1	2
А. Разходи			Б. Приходи		
1. Намаление на запасите от продукция и незавършено производство	0	0	1. Нетни приходи от продажби, в т.ч.:	35528	31737
2. Разходи за суровини, материали и външни услуги, в т.ч.:	13395	14362	а) продукция	17490	18450
а) суровини и материали	7945	10365	б) стоки	17090	12210
б) външни услуги	5450	3997	в) услуги	948	1077
3. Разходи за персонала, в т.ч.:	5679	3313	2. Увеличение на запасите от продукция и незавършено производство	0	0
а) разходи за възнаграждения	4776	2939	3. Разходи за придобиване на активи по стопански начин	112	43
б) разходи за осигуровки, в т.ч.:	903	374	4. Други приходи, в т.ч.:	776	768
- осигуровки, свързани с пенсии	695	288	а) приходи от финансираня		
4. Разходи за амортизация и обезценка, в т.ч.:	3037	2132	Общо приходи от оперативна дейност (1 + 2 + 3 + 4)	36416	32548
а) разходи за амортизация и обезценка на дълготрайни материални и нематериални активи, в т.ч.:	3037	2132	5. Приходи от участия в дъщерни, асоциирани и смесени предприятия, в т.ч.:	0	0
аа) разходи за амортизация	3037	2132	а) приходи от участия в предприятия от група	0	0
бб) разходи от обезценка	0	0	6. Приходи от други инвестиции и заеми, признати като нетекущи (дългосрочни) активи, в т.ч.:	0	0
б) разходи от обезценка на текущи (краткотрайни) активи	0	0	а) приходи от предприятия от група	0	0
5. Други разходи, в т.ч.:	12732	11178	7. Други лихви и финансови приходи, в т.ч.:	18	7

а) балансова стойност на продадените активи	12474	11159	а) приходи от предприятия от група	0	0
б) провизии	0	0	б) положителни разлики от операции с финансови активи	0	0
Общо разходи за оперативна дейност (1 + 2 + 3 + 4 + 5)	34843	30985	в) положителни разлики от промяна на валутни курсове	18	7
6. Разходи от обезценка на финансови активи, вкл. инвестициите, признати като текущи (краткосрочни) активи, в т.ч.:	0	0	Общо финансови приходи (5 + 6 + 7)	18	7
а) отрицателни разлики от промяна на валутни курсове	0	0			
7. Разходи за лихви и други финансови разходи, в т.ч.:	351	440			
а) разходи, свързани с предприятия от група	0	0			
б) отрицателни разлики от операции с финансови активи	351	440			
Общо финансови разходи (6 + 7)	351	440			
8. Печалба от обичайната дейност	1240	1130	8. Загуба от обичайна дейност	0	0
Общо разходи (1 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6 + 7)	35194	31425	Общо приходи (1 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6 + 7)	36434	32555
9. Счетоводна печалба (общо приходи – общо разходи)	1240	1130	9. Счетоводна загуба (общо приходи – общо разходи)	0	0
10. Разходи за данъци от печалбата	124	113			
11. Други данъци, алтернативни на корпоративния данък	0	0			
12. Печалба (9 - 10 - 11)	1116	1017	10. Загуба (9 + р.10 и р.11 от раздел А)	0	0
Всичко (Общо разходи +10+11+12)	36434	32555	Всичко (Общо приходи + 10)	36434	32555

За установяване на различните величини на печалбата на предприятието за предходната и за текущата година, въз основа на информацията от таблица 1, се съставя таблица 2.

В зависимост от поставените при анализа цели и задачи могат да се установят и анализират различни величини на печалбата – счетоводната печалба, балансовата печалба, печалбата от оперативна дейност, печалбата от продажби и др.

Счетоводната печалба се формира като разлика между общата сума на приходите и общата сума на разходите без разходите за данъци за сметка на печалбата (корпоративен данък и алтернативни на него данъци). По същество това е брутна печалба от дейността на предприятието.

Таблица 2

Показатели	Текуща година	Предходна година	Отклонение (+, -)	%
I. Изходни данни, хил. лв.				
1. Разходи за оперативна дейност, в т.ч.:	34843	30985	3858	112,45
а) разходи по икономически елементи, от тях:	22369	19826	2543	112,83
- разходи за суровини и материали	7945	10365	-2420	76,65
- разходи за външни услуги	5450	3997	1453	136,35
- разходи за амортизация	3037	2132	905	142,45
- разходи за възнаграждения	4776	2939	1837	162,50
- разходи за осигуровки	903	374	529	241,44
- други разходи	258	19	239	1357,89
б) балансова стойност на продадените активи	12474	11159	1315	111,78
2. Финансови разходи	351	440	-89	79,77
3. Разходи за данъци от печалбата	124	114	10	108,77
4. Сума на разходите (п.1 + п.2 + п.3)	35318	31539	3779	111,98
5. Приходи от оперативната дейност, в т.ч.:	36416	32548	3868	111,88
а) нетни приходи от продажби	35528	31737	3791	111,95
6. Финансови приходи	18	7	11	257,14
7. Сума на приходите (п.5 + п.6)	36434	32555	3879	111,92
II. Допълнително изчислени показатели				
8. Счетоводна печалба, хил. лв. (п.7 - п.1 - п.2)	1240	1130	110	109,73
9. Балансова печалба, хил. лв. (п.7 - п.4)	1116	1016	100	109,84
10. Коефициент на разпределение, лв. (п.9 : п.8)	0,9000	0,8991	0,0009	100,10
11. Печалба от оперативната дейност, хил. лв.				
а) брутна печалба (п.5 - п.1)	1573	1563	10	100,64
б) нетна печалба (п.11а x п.10)	1416	1405	11	100,74
12. Печалба от продажбите, хил. лв.				
а) брутна печалба (п.5а - п.1а - п.1б)	685	752	-67	91,09
б) нетна печалба (п.12а x п.10)	617	676	-59	91,18

По данните от таблица 2 се вижда, че счетоводната печалба на предприятието за текущата спрямо предходната година се е увеличила със 110 хил. лв. (1240 – 1130), което в относително изражение възлиза на увеличение в размер на 9,73% $[(1240 : 110) \times 100 - 100]$. Това увеличение в абсолютно изражение се дължи на влиянието на преките фактори, които участват при формирането на счетоводната печалба. Анализът „трябва да се насочи към преките фактори, оказващи влияние върху размера на печалбата от дейността“²⁵ на предприятието, като се установява силата и посоката на тяхното влияние върху динамиката на този размер за текущата в сравнение с предходната година.

Самите промени в „размера на приходите и разходите се намират чрез непосредствено сравнение между фактическите (от текущата година) и базисните (от предходната година) стойности. Разликата между тези стойности рефлектира със същия размер върху формирания финансов резултат – печалбата или загубата от текущата година“,²⁶ като с размера на увеличението на приходите, печалбата се увеличава, а с размера на намалението им – печалбата намалява. Влиянието на промените в разходите е в противоположна посока – с увеличението на техния размер печалбата се намалява, а с намалението им – печалбата се увеличава.

От информацията в таблица 2 се вижда, че в резултат на увеличението на сумата на приходите с 3879 хил. лв. (36434 – 32555) счетоводната печалба за текущата спрямо предходната година се е увеличила със същата сума. Това влияние на приходите може да се детайлизира поотделно като влияние на промените в приходите от оперативната дейност и на промените във финансовите приходи. Приходите за оперативната дейност са се увеличили с 3868 хил. лв. (36416 – 32 548), в резултат на което счетоводната печалба се е увеличила със същата сума, а увеличението на финансовите приходи с 11 хил. лв. (18 – 7) е довело до увеличение на печалбата също с 11 хил. лв.

В резултат на увеличението на сумата на разходите (разходите за оперативната дейност и финансовите разходи) с 3769 хил. лв. (35194 – 31425) счетоводната печалба се е намалила със същата сума. Под влияние на увеличението само на разходите за оперативната дейност с 3858 хил. лв. (34843 – 30985) счетоводната печалба на предприятието се е намалила със същата сума. Финансовите разходи са се намалили с 89 хил. лв. (351 – 440), под влияние на което счетоводната печалба на предприятието се е увеличила със същата сума.

Влиянието на преките фактори върху отклонението на величината на счетоводната печалба на предприятието за текущата спрямо предходната година е обобщено в таблица 3.

²⁵ М. Начкова, вж. Е. Миланова – Цончева, Д. Петрова, М. Начкова, Р. Иванова, Л. Тодоров, „Финансово-счетоводен мениджмънт“, ИК – УНСС, С., 2018, с. 219.

²⁶ Пак там, с. 219.

Таблица 3

Фактори, оказали влияние върху изменението на счетоводната печалба	Влияние, хил. лв.	
	увеличение	намаление
1. Промени в сумата на разходите, в т.ч. за сметка на:		-3769
а) промените в разходите за оперативната дейност		-3858
б) промените във финансовите разходи	89	
2. Промени в сумата на приходите, в т.ч. за сметка на:	3879	
а) промените в приходите от оперативната дейност	3868	
б) промените във финансовите приходи	11	
Общо влияние на факторите (п.1 + п.2)	110	

Балансовата (нетната) печалба се формира като разлика между общата сума на приходите и общата сума на разходите, вкл. разходите за данъци за сметка на печалбата (корпоративен данък и алтернативни на него данъци).

По данните от таблица 2 се вижда, че балансовата печалба на предприятието за текущата спрямо предходната година се е увеличила със 100 хил. лв. (1116 – 1016). Това увеличение на печалбата се дължи на влиянието на посочените по-горе преки фактори (при анализа на счетоводната печалба), както и на влиянието на промените в разходите за данъци за сметка на печалбата. Вижда се, че разходите за данъци за сметка на печалбата са се увеличили с 10 хил. лв. (124 – 114), с която сума се е намалила балансовата печалба. Именно по сумата на разходите за данъци за сметка на печалбата се различават величините на счетоводната и на балансовата печалба. Също така разликата между измененията на тези две величини на печалбата за текущата в сравнение с предходната година се дължи на изменението на сумата на разходите за данъци за сметка на печалбата за същия период.

Важен абсолютен показател за ефективност на оперативната дейност на предприятието е печалбата от тази дейност. По данните от отчета за приходите и разходите на предприятието могат да се изчислят две величини на печалбата от оперативната дейност – брутната и нетната печалба.

Величината на брутната печалба от оперативната дейност се установява като разлика между приходите от оперативната дейност и разходите за същата дейност. По данните от таблица 2 се вижда, че брутната печалба от оперативната дейност се е увеличила с 10 хил. лв. (1573 – 1563). Върху това увеличение влияние са оказали промените в разходите за оперативната дейност и промените в приходите от оперативната дейност. Увеличението на разходите за оперативната дейност с 3858 хил. лв. е довело до намаление на брутната печалба от оперативната дейност със същата сума, а увеличението на приходите от

оперативната дейност с 3868 хил. лв. – до нейното увеличение с 3868 хил. лв.

В много случаи в стопанската практика интерес „представлява информацията за нетната (балансовата) печалба по видове дейности, а оттам изчисляването и анализирането на нетната рентабилност на всяка от тези дейности.“²⁷ Следва да се отбележи, че в отчета за приходите и разходите не се съдържа информация за изчисляването на нетната печалба по видове дейности. За да се установи величината на тази печалба, предварително се изчислява коефициент на разпределение като отношение на балансовата към счетоводната печалба. В случая, за да се установи нетната печалба от оперативната дейност на предприятието, абсолютният размер на brutната печалба от оперативната дейност се умножава с така изчисления коефициент на разпределение.

От данните в таблица 2 се вижда, че величината на нетната печалба от оперативната дейност на предприятието се е увеличила с 11 хил. лв. (1416 – 1405). Същевременно с това величината на данъците за сметка на печалбата, която съответства на печалбата от оперативната дейност на предприятието, възлиза на 158 хил. лв. (1563 – 1405) за предходната година и 157 хил. лв. (1573 – 1416) за текущата година.

В отчета за приходите и разходите на предприятието не се съдържа информация също така и за печалбата от продажби – както brutната, така и нетната печалба.

Brutната печалба от продажби може да се определи като разлика между нетните приходи от продажби и пълната себестойност на продукцията и услугите и балансовата стойност на продадените активи. С цел прецизиране на резултатите от анализа е необходимо да се изчисли величината на другите разходи за оперативната дейност (признати и отчетени по икономически елементи по счетоводната сметка „Други разходи“). Тази величина се изчислява като разлика между общата сума на другите разходи и балансовата стойност на продадените активи (вж. таблица 1, т. 5 в разходната част на отчета за приходите и разходите). Според нас е необходимо да се направи едно важно уточнение. За получаването на действителната величина на печалбата от продажби следва да се вземе под внимание само балансовата стойност на продадените стоки. Това наше становище е продиктувано от обстоятелството, че балансовата стойност на продадените други активи, например дълготрайни материални активи, материали и др., не участва при формирането на печалбата от продажби на продукцията, стоките и услугите. Но в отчета за приходите и разходите не се посочва информация поотделно за балансовата стойност само на продадените стоки, както и за балансовата стойност на продадените други активи. Същевременно с това нетните приходи от продажби на дълготрайни материални активи, материали и др. се отразяват счетоводно по съответните сметки, по които се формират финансовите резултати от продажбите на посочените активи. Тези сметки са различни от сметките, по които се отчитат приходите от продажби на продукция, стоки и

²⁷ Чуков, К., Р. Иванова. „Финансово-стопански анализ“, ИК – УНСС, С., 2017, с. 212.

услуги и на финансовите резултати от продажби на продукцията, стоки и услуги.

Както се вижда от данните в таблица 2, брутната печалба от продажби за текущата спрямо предходната година се е намалила с 67 хил. лв. (685 – 752).

Величината на нетната печалба от продажби се изчислява по аналогичен начин, както нетната печалба от оперативната дейност на предприятието. От таблица 2 се вижда, че нетната печалба от продажби се е намалила с 59 хил. лв. (617 – 676).

Размерът на данъците за сметка на печалбата, който съответства на печалбата от продажби, възлиза на 76 хил. лв. (752 – 676) за предходната година и 68 хил. лв. (685 – 617) за текущата година.

Брутната, респ. нетната печалба от продажби, съпоставена с нетните приходи от продажби – това е брутната, респ. нетната рентабилност на база нетни приходи от продажби или рентабилността на продажбите. В отчета за приходите и разходите се съдържа само обща информация за анализа както на печалбата от продажби (брутна и нетна), така и на рентабилността на продажбите (брутна и нетна). Това е типичен външен анализ. В общата сума на нетните приходи от продажби в отчета за приходите и разходите се посочват поотделно нетните приходи от продажби на продукцията, на стоки и на услуги. Проблемът тук е, че групирането на разходите за дейността по икономически елементи в състава на разходите за оперативната дейност, представени в отчета за приходите и разходите, не позволява разграничаването поотделно на разходите, които предприятието е извършило за производството и продажбите на продукцията, за извършването на услугите и за осъществяването на търговската дейност. Тази информация се създава по счетоводен път чрез синтетичното и аналитично отчитане на разходите за дейността по сметките от групата „Разходи за дейността“, като особено важно в случая е тяхното отчитане по статии на калкулацията в съответните дейности. Но това вече е вътрешна информация, създадена в предприятието, която е необходима за провеждането на вътрешния анализ на печалбата от продажби.

Анализ на ефективността на приходите и разходите

За характеризиране на ефективността на извършените от предприятието разходи и на постигнатите от него приходи се изчисляват коефициентите на ефективност на разходите и на ефективност на приходите. Следва да се отбележи, че в специална наредба са посочени някои показатели, характеризиращи рентабилността, ефективността и финансовата автономност на предприятието.²⁸

²⁸ Наредба за определяне на границите на коефициентите за рентабилност, ефективност и финансова автономност, на изискванията към представяните доказателства, особените случаи, методите и начините за определяне на коефициентите и нетния паричен поток, приета с ПМС № 85/17.04.2006 г. по чл. 183, ал. 9 от Данъчно-осигурителния процесуален кодекс.

Коефициентът на ефективност на приходите се изчислява като отношение на сумата на разходите, вкл. разходите за данъци за сметка на печалбата, към сумата на приходите. Характеризира величината на разходите, съответстващи на един лев приходи. Коефициентът на ефективност на разходите се изчислява като отношение на сумата на приходите към сумата на разходите, вкл. разходите за данъци за сметка на печалбата. Характеризира величината на приходите, съответстваща на един лев разходи.

По данните от отчета за приходите и разходите на разглежданото предприятие (таблица 1) се съставя таблица 4, в която са изчислени също така коефициентите на ефективност на приходите и на разходите.

Таблица 4

Показатели	Текуща година	Предходна година	Изменение (+, -)
I. Изходни данни, хил. лв.			
1. Сума на разходите, вкл. разходите за данъци за сметка на печалбата	35318	31539	3779
2. Сума на приходите	36434	32555	3879
II. Допълнително изчислени показатели			
3. Коефициент на ефективност на разходите, лв. (п.2 : п.1)	1,0316	1,0322	-0,0006
4. Коефициент на ефективност на приходите, лв. (п.1 : п.2)	0,9694	0,9688	0,0006

По данните от тази таблица се вижда, че коефициентът на ефективност на приходите се е увеличил с 0,0006 лв. (0,9694 – 0,9688). Това означава, че за текущата спрямо предходната година разходите, съответстващи на един лев приходи, са се увеличили с тази сума. Следователно ефективността на приходите, макар и минимално, се е влошила. Коефициентът на ефективност на разходите се е намалил с 0,0006 лв. (1,0316 – 1,0322), което показва, че приходите, съответстващи на един лев разходи, са се намалили с посочената сума. Или ефективността на разходите за текущата година се е влошила.

Върху влошената ефективност както на приходите, така и на разходите влияние са оказали преките фактори: промените в сумата на разходите, вкл. разходите за данъци за сметка на печалбата, и промените в сумата на приходите.

Влиянието на тези фактори върху изменението на коефициента на ефективност на разходите е представено в таблица 5. В същата таблица е детайлизирано влиянието и на факторите от състава на приходите и на разходите на предприятието. За целта се използват методите на последователните замествания и на детайлизацията.

Таблица 5

Фактори, оказали влияние върху изменението на коефициента на ефективност на разходите	Влияние, лв. ²⁹	
	увеличение	намаление
1. Промени в сумата на разходите, в т.ч.:		-0,1104
а) промени в разходите за оперативната дейност		-0,1125
б) промени във финансовите разходи	0,0023	
в) промени в разходите за данъци за сметка на печалбата		-0,0003
2. Промени в сумата на приходите, в т.ч.:	0,1098	
а) промени в приходите от оперативната дейност	0,1095	
б) промени във финансовите приходи	0,0003	
Общо влияние на факторите (п.1 + п.2)		-0,0006

В резултат на увеличението на разходите за оперативната дейност на предприятието с 3858 хил. лв. (34843 – 30985) и на разходите за данъци за сметка на печалбата с 10 хил. лв. (124 – 114) коефициентът на ефективност на разходите се е намалил съответно с 0,1125 лв. и с 0,0003 лв., а намалението на финансовите разходи с 89 хил. лв. (351 – 440) е довело до неговото увеличение 0,0023 лв.

Под влияние на увеличението на приходите от оперативната дейност с 3868 хил. лв. (36416 – 32548) коефициентът на ефективност на разходите се е увеличил с 0,1095 лв. Увеличението на финансовите приходи с 11 хил. лв. (18 – 7) също е оказало положително влияние, изразяващо се в увеличение на коефициента на ефективност на разходите с 0,0003 лв.

Под общото влияние на промените в сумата на приходите и на промените в сумата на разходите, вкл. разходите за данъци за сметка на печалбата, коефициентът на ефективност на разходите се е намалил с 0,0006 лв. [(+ 0,1098) + (-0,1104)]. Или с толкова, колкото е неговото изменение за текущата спрямо предходната година.

По аналогичен начин може да се анализира и оценява влиянието на посочените преки фактори (промените в общата сума на разходите, вкл. разходите за данъци за сметка на печалбата, и промените в общата сума на приходите) върху изменението на коефициента на ефективност на приходите.

Коефициентите на ефективност на приходите и на разходите са пряко свързани с рентабилността на предприятието, изчислена по данни от отчета за приходите и разходите. Резултатите от анализа както на коефициента на ефективност на разходите, така и на коефициента на ефективност на приходите могат да се обвържат с анализа на

²⁹ Получените разлики в изчисленията се дължат на закръгляванията след десетичната запетая.

рентабилността на база разходи и на база приходи. Въпрос с важно значение за стопанската практика, който ще разгледаме в следващото изложение.

Анализ на рентабилността на база разходи и на база приходи

Показателите за рентабилност се определят като „количествени характеристики на ефективността на приходите от продажби, на собствения капитал, на пасивите и на реалните активи на предприятието.”³⁰ Считаме, че с важно значение за стопанската практика е анализирането и оценяването на рентабилността на предприятието по данни от отчета за приходите и разходите. За доброто управление на предприятието е необходима информация както за ефективността на разходите и на приходите, така и за печалбата, постигната със сто лева извършени разходи (рентабилност на база разходи) и за печалбата, падаща се на 100 лева приходи (рентабилност на база приходи).

Приема се, че съотношенията на рентабилност „характеризират до каква степен дейността на предприятието е печеливша.”³¹ За да се установят равнищата на рентабилността, изчислена въз основа на различни бази, именно печалбата се съпоставя със съответната база. В случая става дума за рентабилността, изчислена на база разходи и на база приходи.

Рентабилността на база разходи се изчислява по данни от отчета за приходите и разходите като процентно отношение между печалбата на предприятието и сумата на разходите. Ако се използва величината на брутната печалба, ще се установи брутната рентабилност, а ако се вземе величината на нетната печалба – ще се получи нетната рентабилност на предприятието.

Информацията, необходима за анализа на рентабилността на база разходи и на база приходи, е обобщена в таблица 6. В същата таблица са изчислени равнищата на брутната и на нетната рентабилност на база разходи и на база приходи, както и на нетната рентабилност (на база разходи и приходи) чрез коефициентите на ефективност на разходите и на приходите.

От данните в таблица 6 се вижда, че брутната рентабилност на база разходи се е намалила с 0,0725 пункта (3,5233 - 3,5959). Това намаление се дължи на влиянието на промените в счетоводната (брутната) печалба и на промените в сумата на разходите, без разходите за данъци за сметка на печалбата.

³⁰ Тимчев, М. „Финансово-стопански анализ“, изд. „Нова звезда“, С., 2011, с. 275.

³¹ Башева, С., Е. Миланова и колектив, Основи на счетоводството, УИ „Стопанство“, С., 2007, с. 619.

Таблица 6

Показатели	Текуща година	Предходна година	Изменение (+, -)
I. Изходни данни, хил. лв.			
1. Сума на разходите, без разходи за данъци за сметка на печалбата	35194	31425	3769
2. Разходи за данъци за сметка на печалбата	124	114	10
3. Сума на разходите, вкл. разходи за данъци за сметка на печалбата (п.1 + п.2)	35318	31539	3779
4. Сума на приходите	36434	32555	3879
5. Счетоводна (брутна) печалба	1240	1130	110
6. Балансова (нетна) печалба	1116	1016	100
II. Допълнително изчислени показатели			
7. Коефициент на ефективност на разходите, лв. (п.4 : п.3)	1,0316	1,0322	-0,0006
8. Коефициент на ефективност на приходите, лв. (п.3 : п.4)	0,9694	0,9688	0,0006
9. Брутна рентабилност на база разходи, % (п.5 : п.1) x100	3,5233	3,5959	-0,0725
10.Нетна рентабилност на база разходи, % (п.6 : п.3) x100	3,1599	3,2214	-0,0615
11.Нетна рентабилност на база разходи, изчислена чрез коефициента на ефективност на разходите, % (п.7 x 100 - 100)	3,1599	3,2214	-0,0615
12.Брутна рентабилност на база приходи, % (п.5 : п.4)	3,4034	3,4710	-0,0676
13.Нетна рентабилност на база приходи, % (п.6 : п.4) x 100	3,0631	3,1209	-0,0578
14.Нетна рентабилност на база приходи, изчислена чрез коефициента на ефективност на приходите, % (100 - п.8 x 100)	3,0631	3,1209	-0,0578

Нетната рентабилност на база разходи се е намалила с 0,0615 пункта (3,1599 - 3,2214), което се дължи на влиянието на промените в балансовата (нетната) печалба и на промените в общата сума на разходите, вкл. разходите за данъци за сметка на печалбата.

Ако се вземе под внимание обективната връзка между нетната рентабилност на база разходи и коефициента на ефективност на разходите, то върху отклонението на нетната рентабилност на база разходи за текущата в сравнение с предходната година влияние са

оказали промените в общата сума на приходите и промените в общата сума на разходи, вкл. разходите за данъци за сметка на печалбата. Това е така, тъй като разликата между коефициента на ефективност на разходите умножен по сто и 100% по същество е нетната рентабилност на база разходи (вж. показатели 10 и 11 в таблица 6). Следователно факторите, които са оказали влияние върху динамиката на коефициента на ефективност на разходите, оказват влияние и върху изменението на нетната рентабилност на база разходи.

За да се установи влиянието на преките фактори (промените в общата сума на приходите и промените в сумата на разходите, вкл. разходите за данъци за сметка на печалбата) върху изменението на нетната рентабилност на база разходи, предварително се изчислява условен коефициент на ефективност на разходите като отношение между приходите от предходната година (32555 хил. лв.) и разходите, вкл. разходите за данъци за сметка на печалбата, за текущата година (35318). Условният коефициент на ефективност на разходите възлиза на 0,9218 ($32555 : 35318$).

От разликата между условния коефициент (0,9218) и коефициента на ефективност на разходите за предходната година (1,0322) се установява влиянието на промените в сумата на разходите. В резултат на увеличението на общата сума на разходите с 3779 хил. лв. ($35318 - 31539$) коефициентът на ефективност на разходите се е намалил с 0,1104 лв. ($0,9218 - 1,0322$), обстоятелство, което беше установено (вж. таблица 5). В резултат на влошаването на ефективността на разходите нетната рентабилност на база разходи също се е намалила с 11,04 пункта [$(0,9218 - 1,0322) \times 100$]. Това означава, че на всеки 100 лева разходи нетната печалба на предприятието се е намалила с 11,04 лв.

Разликата между коефициента на ефективност на разходите за текущата година и условния коефициент на ефективност на разходите показва влиянието на промените в сумата на приходите. В резултат на увеличението на сумата на приходите с 3879 хил. лв. ($36434 - 32555$) коефициентът на ефективност на разходите се е увеличил с 0,1098 лв. ($1,0316 - 0,9218$), т.е. с толкова, колко беше установено в таблица 5. Под влияние на повишаването на ефективността на разходите (на всеки 100 лв. разходи приходите са се увеличили с 0,1098 лв.) нетната рентабилност на база разходи се е увеличила с 10,98 пункта [$(1,0316 - 0,9218) \times 100$].

Общото влияние на промените в разходите, вкл. разходите за данъци за сметка на печалбата, и на промените в приходите възлиза на общото намаление на нетната рентабилност на база разходи с 0,06 пункта [$(-11,04) + (+10,98)$], което по същество отговаря на намалението на коефициента на ефективност на разходите в размер на 0,0006 лв. ($0,06 : 100$).

От направените изчисления се вижда, че преките фактори (промените в сумата на приходите и промените в сумата на разходите) оказват влияние с еднакъв стойностен размер, също така в една и съща посока както върху отклонението на коефициента на ефективност на разходите, така и върху отклонението на нетната рентабилност на база

разходи за текущата в сравнение с предходната година. Именно в това обстоятелство следва да се търси полезността на представената методика за анализ и оценка на ефективността от дейността на предприятието. Едновременно могат да се изчислят коефициентът на ефективност на разходите и нетната рентабилност на база разходи и да се установят силата и посоката на влияние на преките фактори върху динамиката на тези два важни бизнес индикатора, характеризиращи ефективността от дейността на предприятието.

Рентабилността на база приходи се изчислява като процентно отношение между печалбата и сумата на приходите. Ако се използва брутната печалба, се изчислява брутната рентабилност на база приходи, а ако се вземе нетната печалба – нетната рентабилност на база приходи.

По данните от таблица 6 се вижда, че брутната рентабилност на база приходи за текущата в сравнение с предходната година се е намалила с 0,0676 пункта (3,4034 – 3,4710). Това намаление се дължи на едновременното влияние на преките фактори – промените в размера на брутната печалба и промените в сумата на приходите.

Нетната рентабилност на база приходи се е намалила с 0,0578 пункта (3,0631 – 3,1209), което се дължи на общото влияние на промените в размера на нетната печалба и на промените в сумата на приходите.

Между коефициента на ефективност на приходите и нетната рентабилност на база приходи съществува обективна връзка. Разликата между 100% и коефициента на ефективност на приходите, умножен по сто – това е нетната рентабилност на база приходи. Както посочва К. Чуков, тази „зависимост позволява резултатите от анализа на показателя разходи на 100 лв. приходи (б.а. – става дума за коефициента на ефективност на приходите, умножен по сто) да се използват директно за анализ и оценка на рентабилността (б.а. – нетната рентабилност) на база приходи. Получените резултати изразяват същата степен на влияние на факторите (б.а. – както върху динамиката на коефициента на ефективност на приходите) и върху рентабилността, но в противоположна посока.“³² По наше мнение, посоченото повишава полезността на резултатната аналитична информация, тъй като едновременно се извършва анализ на влиянието на преките фактори както върху динамиката на коефициента на ефективност на приходите, така и върху отклонението на нетната рентабилност на база приходи за текущата спрямо предходната година. Същевременно с това използването на посочената връзка (между коефициента на ефективност на приходите и нетната рентабилност на база приходи) дава възможност да се преодолява разминаването между „математическата и икономическата интерпретация за влияние на факторите върху рентабилността“³³ на база приходи. Става дума, че съгласно формулата за изчисляването на нетната рентабилност на база приходи с намаляването на приходите нетната рентабилност на база приходи се увеличава и обратно. Но целта на мениджмънта не е да постига

³² Чуков К., Р. Иванова, „Финансово-стопански анализ“, ИК – УНСС, С., 2017, с. 241

³³ Пак там, с. 241

увеличаване на рентабилността за сметка на намаляването на приходите на предприятието.

За целите на анализа рентабилността на база разходи (брутна и нетна), както и рентабилността на база приходи (брутна и нетна) могат да се изчисляват и оценяват както общо за предприятието, така и по видове дейности. Информацията за ефективността по видове дейности е полезна за мениджмънта на предприятието за установяване участието на отделните дейности при формирането както на печалбата, така и на равнището на относителните показатели за ефективност общо за предприятието.

Информацията, необходима за анализа на ефективността по видове дейности на разглежданото предприятие, е представена в таблица 7.

От данните в тази таблица се вижда, че коефициентът на ефективност на разходите за оперативната дейност за текущата в сравнение с предходната година се е намалил с 0,0053 лв. (1,0451 – 1,0504), което означава, че приходите от оперативната дейност, падащи се на един лев разходи за същата дейност, са се намалили. Следователно ефективността на разходите за оперативната дейност на предприятието се е влошила, което е оказало отрицателно влияние и върху рентабилността на база разходи за оперативната дейност. Този извод се потвърждава от данните в последната таблица, от които се вижда, че брутната рентабилност на база разходи за оперативната дейност се е намалила с 0,5298 пункта (4,5145 – 5,0444), а намалението на нетната рентабилност на същата база възлиза на 0,4724 пункта (4,0631 – 4,5355).

Таблица 7

Показатели	Текуща година	Предходна година	Изменение (+, -)	%
I. Изходни данни, хил. лв.				
1. Приходи от оперативната дейност	36416	32548	3868	111,88399
2. Разходи за оперативната дейност	34843	30985	3858	112,45119
3. Брутна печалба от оперативната дейност	1573	1563	10	100,6398
4. Нетна печалба от оперативната дейност	1416	1405	10	100,73885
II. Допълнително изчислени показатели				
5. Коефициент на ефективност на разходите за оперативната дейност, лв. (п.1 : п.2)	1,0451	1,0504	-0,0053	99,495604
6. Коефициент на ефективност на приходите от оперативната дейност, лв. (п.2 : п.1)	0,9568	0,9520	0,0048	100,50695

7. Рентабилност на база разходи за оперативната дейност, %				
а) брутна рентабилност (п.3 : п.2) x 100	4,5145	5,0444	-0,5298	89,496428
б) нетна рентабилност (п.4 : п.2) x 100	4,0631	4,5355	-0,4724	89,584515
8. Рентабилност на база приходи от оперативната дейност, %				
а) брутна рентабилност (п.3 : п.1) x 100	4,3195	4,8021	-0,4826	89,950133
б) нетна рентабилност (п.4 : п.1) x 100	3,8876	4,3177	-0,4301	90,038667

Коефициентът на ефективност на приходите от оперативната дейност се е увеличил с 0,0048 лв. (0,9568 – 0,9520). Това означава, че за постигането на един лев приходи от оперативната дейност за текущата година предприятието е извършило с 0,0048 лв. повече разходи за същата дейност. Следователно ефективността на приходите от оперативната дейност се е влошила. В резултат на това обстоятелство рентабилността на база приходи от оперативната дейност се е намалила. По данните от таблица 7 се вижда, че брутната рентабилност на база приходи от оперативната дейност се е намалила с 0,4826 пункта (4,3195 – 4,8021), а намалението на нетната рентабилност на същата база възлиза на 0,4301 пункта (3,8876 – 4,3177).

Интерес представляват резултатите от сравнителния анализ на ефективността на разходите и на приходите, както и на рентабилността на база разходи и приходи, общо на цялата дейност на предприятието и отделно на неговата оперативна дейност (таблица 8). От данните в тази таблица се вижда, че ефективността на оперативната дейност на предприятието надвишава ефективността на неговата целокупна дейност. Основание за този извод са отклоненията на ключовите бизнес индикатори, характеризиращи ефективността на предприятието по данни от отчета за приходите и разходите. Така например коефициентът на ефективност на разходите за оперативната дейност и за двете години има по-големи стойности от коефициента на ефективност на разходите по отношение на цялата дейност на предприятието. Същевременно с това се наблюдава по-голямо намаление на коефициента на ефективност на разходите за оперативната дейност в сравнение с коефициента на ефективност на разходите за цялата дейност на предприятието. Това означава, че ефективността на оперативната дейност се влошава с по-бърз темп в сравнение с тази на цялата дейност на предприятието.

Равнището на рентабилност (брутна и нетна) на оперативната дейност, изчислено на база разходи и на база приходи, е по-високо от това на рентабилността на база разходи и на база приходи на цялата дейност на предприятието.

Таблица 8

Показатели	Текуща година	Предходна година	Изменение (+, -)	%
1. Коефициент на ефективност на разходите, лв.	1,0316	1,0322	-0,0006	99,9404
2. Коефициент на ефективност на разходите за оперативната дейност, лв.	1,0451	1,0504	-0,0053	99,4956
3. Отклонение (п.1 - п.2)	-0,0135	-0,0182	0,0047	74,3115
4. Брутна рентабилност на база разходи, %	3,5233	3,5959	-0,0725	97,9828
5. Брутна рентабилност на база разходи за оперативната дейност, %	4,5145	5,0444	-0,5298	89,4964
6. Отклонение (п.4 - п.5)	-0,9912	-1,4485	0,4573	68,4294
7. Нетна рентабилност на база разходи, %	3,1599	3,2214	-0,0615	98,0895
8. Нетна рентабилност на база разходи за оперативната дейност, %	4,0631	4,5355	-0,4724	89,5845
9. Отклонение (п.7 - п.8)	-0,9032	-1,3141	0,4108	68,7348
10. Коефициент на ефективност на приходите, лв.	0,9694	0,9688	0,0006	100,0597
11. Коефициент на ефективност на приходите от оперативната дейност, лв.	0,9568	0,9520	0,0048	100,5070
12. Отклонение (п.10 - п.11)	0,0126	0,0168	-0,0042	74,7328
13. Брутна рентабилност на база приходи, %	3,4034	3,4710	-0,0676	98,0515
14. Брутна рентабилност на база приходи от оперативната дейност, %	4,3195	4,8021	-0,4826	89,9501
15. Отклонение (п.13 - п.14)	-0,9161	-1,3311	0,4150	68,8245
16. Нетна рентабилност на база приходи, %	3,0631	3,1209	-0,0578	98,1480
17. Нетна рентабилност на база приходи от оперативната дейност, %	3,8876	4,3177	-0,4301	90,0387
18. Отклонение (п.16 - п.17)	-0,8245	-1,1968	0,3723	68,8922

Причина за тези отклонения (вж. таблица 8) в стойностите на ключовите показатели за ефективност са различните темпове на изменение на общите суми на разходите и приходите, на разходите и приходите от оперативната дейност, както и на финансовите разходи и приходи.

Въпросът за финансовите приходи и финансовите разходи е важен за стопанската практика от гледна точка на тяхната структура и динамика (в абсолютно и в относително изражение). Финансовите

разходи и приходи следва да се анализират и от гледна точка на ликвидността и платежоспособността на предприятието дотолкова, доколкото, от една страна, те са свързани с формирането на финансовите резултати на предприятието, представени в отчета за приходите и разходите, а от друга страна – с движението на паричните средства, отразено в отчета за паричните потоци. Възможни са ситуации, при които се признават например финансови приходи, които се отразяват в отчета за приходите и разходите, но в резултат на същите приходи няма реално движение на парични средства. Именно в подобни ситуации могат да възникнат проблеми с ликвидността и платежоспособността на предприятието.

Анализ на рентабилността на база нетни приходи от продажби

В литературата с основание се посочва важността на въпроса за рентабилността, изчислена на база нетни приходи от продажби (рентабилност на продажбите).

Рентабилността на предприятието зависи „от възможността му да реализира колкото е възможно по-голям оборот. За да се установи влиянието на този фактор, е полезно да се изчислява рентабилност и на базата на извършените продажби.”³⁴

Ако изучаването на рентабилността се сведе само до основната промишлена дейност на предприятието, то „основно място като самостоятелен обект на анализа има показателят за рентабилността на продажбите (ефективност на маркетинга).”³⁵

Коефициентът на рентабилност на приходите от продажби се определя, като финансовият резултат (печалба, загуба) се раздели на нетните приходи от продажби.³⁶

В Наредбата за определяне на границите на коефициентите за рентабилност, ефективност и финансова автономност³⁷ също се посочва, че коефициентът на рентабилност на приходите от продажби се изчислява като отношение между финансовия резултат от продажбите и нетния размер на приходите от продажби. Посочва се също така, че финансовият резултат от продажбите се определя като разлика между нетните приходи от продажби и всички разходи, свързани с продажбите, в т.ч. разпределенияте към съответните продажби административни разходи и разходите по продажби.

По наше мнение, рентабилността по същество е доходност и в случаите, когато финансовият резултат е отрицателна величина (загуба), то предприятието е нерентабилно. Следователно при изчисляване

³⁴ Пергелов, К. „Финанси на предприятието“, изд. „Максла“, С., 2003, с. 183.

³⁵ Чуков, К., Р. Иванова, „Финансово-стопански анализ“, ИК – УНСС, С., 2014, с. 233.

³⁶ Пергелов, К. „Финанси на предприятието“, изд. „Максла“, С., 2003, с. 183.

³⁷ Наредба за определяне на границите на коефициентите за рентабилност, ефективност и финансова автономност, на изискванията към представяните доказателства, особените случаи, методите и начините за определяне на коефициентите и нетния паричен поток, приета с ПМС № 85/17.04.2006 г., по чл. 183, ал. 9 от ДОПК.

равнището на рентабилност следва печалбата да се съпостави със съответната база. В случая става дума за печалбата от продажби.

Рентабилността на приходите от продажби се определя като съотношение между балансовата печалба и приходите от продажби и „показва каква печалба се съдържа в 100 лв. приходи.”³⁸ Считаме, че съпоставянето на балансовата печалба с приходите от продажби изкривява равнището на рентабилността на продажбите. Това се дължи на обстоятелството, че балансовата печалба се формира под влиянието както на приходите и разходите за оперативната дейност, така и на финансовите приходи и разходи, както и на разходите за данъци за сметка на печалбата. Същевременно с това приходите от продажби се формират и са компонент на приходите от оперативната дейност на предприятието. Това означава, че балансовата печалба и приходите от продажби не са съпоставими от гледна точка на начина на тяхното формиране.

Приема се, че рентабилността на база нетни приходи от продажби (рентабилност на продажбите) се определя като процентно отношение между печалбата от продажби и нетния размер на приходите от продажби. Характеризира печалбата от продажби, падаща се на 100 лева нетни приходи от продажби.

Съобразно поставените при анализа цели и задачи могат да се конструират различни показатели за рентабилност на продажбите. Така например, от гледна точка на потребителите на финансовите отчети (външни и вътрешни), може да се изчисли и анализира динамиката на рентабилността на продажбите на база общата сума на нетните приходи от продажби, без тази сума да се детайлизира по видове приходи от продажби (на продукция, на стоки и/или на услуги), по отделни продукти, по видове услуги, по клиенти, по пазари и по други критерии. Този анализ по същество е външен и се извършва по данни от отчета за приходите и разходите на предприятията, които прилагат за счетоводна база Националните счетоводни стандарти.³⁹ Резултатната информация е предназначена както за външните потребители (инвеститори, клиенти, доставчици, банки, държавни органи, ведомства и др.), така и за вътрешните потребители (собственици, мениджмънта и др.).

В зависимост от това коя величина на печалбата от продажби се използва при изчисляването на рентабилността на продажбите, може да се определи брутна и нетна рентабилност. Ако се използва брутната печалба от продажби, то става дума за брутната рентабилност на продажбите, а ако се използва нетната печалба от продажбите – то това е нетната рентабилност на продажбите.

Брутната печалба от продажбите се формира от разликата между общите суми на нетните приходи от продажби и на разходите за оперативната дейност, в състава на които се включват разходите, групирани по икономически елементи (разходите за материали, външни

³⁸ Башева, С., Е. Миланова, колектив, „Основи на счетоводството“, УИ „Стопанство“, С., 2007, с. 619.

³⁹ Респ. отчета за доходите на предприятията, прилагащи за счетоводна база Международните счетоводни стандарти.

услуги, персонала – възнаграждения и осигуровки, амортизация и други разходи) и балансовата стойност на продадените стоки.

Общата сума на нетните приходи от продажби се формира от нетните приходи от продажби на продукция, стоки и/или услуги, т.е. това са приходи, които възникват в резултат от осъществяването на оперативната дейност на предприятието.

Определен интерес представлява информацията за нетната печалба по видове дейности и конкретно нетната печалба от продажбите. Въз основа на нетната печалба от продажбите се изчислява и анализира нетната рентабилност на продажбите. Информацията за нетната печалба от продажбите не се съдържа директно в отчета за приходите и разходите, също така не се създава и по време на текущото счетоводно отчитане. За целите на анализа може да се изчисли и използва коефициент за разпределение на разходите за данъци за сметка на печалбата по видове дейности – въпрос, който беше изяснен в предходното изложение. Чрез използването на този коефициент се изчислява размерът на нетната печалба от продажби.

Необходимата информация за анализа на рентабилността на продажбите на разглежданото предприятие е систематизирана в таблица 9.

Таблица 9

Показатели	Текуща година	Предходна година	Изменение (+, -)	%
1. Брутна печалба от продажбите, хил. лв.	685	752	-67	91,0904
2. Нетна печалба от продажбите, хил. лв.	617	676	-60	91,1801
3. Нетни приходи от продажби, хил. лв.	35528	31737	3791	111,9450
4. Брутна рентабилност на продажбите, % (п.1 : п.3) x 100	1,9281	2,3695	-0,4414	81,3707
5. Нетна рентабилност на продажбите, % (п.2 : п.3) x 100	1,7353	2,1304	-0,3952	81,4507

От данните в таблицата се вижда, че брутната рентабилност на продажбите за текущата в сравнение с предходната година се е намалила с 0,4414 пункта (1,9281 – 2,3695), а намалението на нетната рентабилност възлиза на 0,3952 пункта (1,7353 – 2,1304).

Предложената методика за външен анализ на рентабилността на продажбите може да се приложи и по данни от отчета за приходите и

разходите, съставен на базата на групирането на разходите според функциите, т.е. по дейности, за които те са извършени.

Методиката за анализ на рентабилността на продажбите по данни от отчета за приходите и разходите е полезна за външните потребители на финансовите отчети, за да могат те да разберат и оценят ефективността на търговската дейност на предприятието. Получената аналитична информация е полезна за вътрешните потребители за вземането на обосновани решения за управлението на рентабилността на продажбите. Това може да се постигне посредством обективна интеграция на методиките за външен и вътрешен анализ на рентабилността на продажбите. Външният анализ по данни от отчета за приходите и разходите осигурява определена резултатна информация за рентабилността на продажбите. Вътрешният анализ, на основата на данни от текущото аналитично отчитане на нетните приходи от продажби по видове продажби (на продукцията, стоки, и/или услуги), клиенти, продукти, пазари и др., също така и на разходите, формиращи себестойността на продукцията и услугите, както и на балансовата стойност на продадените стоки, осигурява детайлизирана информация за нуждите на мениджмънта на предприятието за управлението на ефективността в оперативна и стратегическа перспектива.

Анализ на ефективността по данни от отчета за приходите и разходите според функцията на разходите

В таблица 10 е представена информацията от отчета за приходите и разходите на промишленото предприятие „Сигнал“ ООД. По същество тази таблица представлява приложение № 3 към СС 1 – формата на отчета за приходите и разходите с представяне на разходите според тяхната функция. В същата таблица са изчислени отклоненията в абсолютна сума, както и процентите на отделните разходи и приходи за текущата спрямо предходната година.

Предложената форма на отчета за приходите и разходите, в която разходите са представени според тяхната функция (таблица 10), е удобна за предприятията. Така представени, приходите от продажби (п. 1) и разходите за оперативната дейност (п. 7) позволяват да се установи брутната печалба от продажби. Тази информация съответства на счетоводното отразяване на нетните приходи от продажби по кредита на сметките „Приходи от продажби на продукцията“, „Приходи от продажби на стоки“ и „Приходи от продажби на услуги“, както и на счетоводното формиране на пълната себестойност на продукцията по дебита на сметка „Приходи от продажби на продукцията“, на пълната себестойност на продадените услуги по дебита на сметка „Приходи от продажби на услуги“, също и на пълните разходи, свързани с търговската дейност и продажбите на стоки по дебита на сметка „Приходи от продажби на стоки“. Следователно в предложената форма на отчета за приходите и разходите по функции на разходите се проследява формирането на брутната печалба, респ. загуба от продажбите.

От информацията в таблици 1 и 10 се вижда, че за разглежданото предприятие данните за финансовите резултати при двете форми на представяне на отчета за приходите и разходите са идентични.

По данните от отчета за приходите и разходите с групиране на разходите според тяхната функция могат да се анализират представените в предходното изложение показатели, характеризиращи ефективността от дейността на предприятието, като се прилагат съответните методики за анализ.

Анализ на ефективността по данни от съкратен отчет за приходите и разходите

В Закона за счетоводството са предвидени облекчения за някои предприятия относно съставните елементи на техните годишни финансови отчети.

Годишният финансов отчет на едноличните търговци, които имат сума на нетните приходи от продажби за текущия отчетен период по-малка от 200 хил. лв., и който не подлежи на задължителен независим финансов одит, може да се състои само от отчет за приходите и разходите.⁴⁰ По наше мнение, предприятията на едноличните търговци могат да съставят отчет за приходите и разходите с групиране на разходите както по същност, така и по функции. Те могат да извършват анализ на ефективността от дейността си по представените методики за това.

Таблица 10

Наименование на приходите и разходите (в хил. лв.)	Текуща година	Предходна година	Изменение (+, -)	%
1. Нетни приходи от продажби	35528	31737	3791	111,95
2. Себестойност на продукцията и услугите	19014	17050	1963	111,51
3. Разходи за продажби	1320	1158	162	113,99
4. Административни разходи	2035	1618	417	125,77
5. Пълна себестойност на продукцията (п.2 + п.3 + п.4)	22369	19826	2542	112,82
6. Балансова стойност на продадените активи	12474	11159	1315	111,78
7. Разходи за оперативната дейност (п.5 + п.6)	34843	30985	3857	112,45
8. Брутна печалба от продажби	685	752	-66	91,18
9. Разходи за придобиване на активи по стопански начин	112	43	69	260,47

⁴⁰ Закон за счетоводството, чл. 29, ал. 3.

10. Други приходи	776	768	8	101,04
11. Приходи от участия в дъщерни, асоциирани и смесени предприятия, в т.ч.:	0	0	0	-
а) приходи от участия в група предприятия	0	0	0	-
12. Приходи от други инвестиции и заеми, признати като нетекущи (дългосрочни) активи, в т.ч.:	0	0	0	-
а) приходи от група предприятия	0	0	0	-
13. Други лихви и финансови приходи, в т.ч.:	18	7	11	257,14
а) приходи от група предприятия	18	7	11	257,14
14. Разходи от обезценка на финансови активи, вкл. инвестициите, признати като текущи (краткосрочни) активи	0	0	0	-
15. Разходи за лихви и други финансови разходи, в т.ч.:	351	440	-89	79,77
а) разходи, свързани с група предприятия	0	0	0	-
16. Счетоводна печалба (п.8 + п.9 + п.10 + п.11 + п.12 + п.13 - п.14 - п.15)	1240	1130	111	109,80
17. Данък върху печалбата (корпоративен данък)	124	114	10	108,77
18. Финансов резултат след данъчно облагане (п.16 - п.17)	1116	1016	101	109,92
19. Други данъци, алтернативни на корпоративния данък	0	0	0	-
20. Финансов резултат (печалба или загуба)	1116	1016	101	109,92

Годишният финансов отчет на микропредприятията може да се състои само от съкратен баланс и съкратен отчет за приходите и разходите по раздели.⁴¹

В отчета за приходите и разходите на микропредприятията, които са избрали да съставят съкратен отчет за приходите и разходите, трябва да се съдържа най-малко информацията, представена в таблица 11.⁴²

⁴¹ Пак там, чл. 29, ал. 4. В чл. 29, ал. 5 на Закона за счетоводството е посочено, че чл. 29, ал. 4 не се прилага за инвестиционните дружества и финансовите холдингови дружества, категоризирани като микропредприятия.

⁴² СС 1 – Представяне на финансови отчети, т. 20.4

Таблица 11

Наименование на приходите и разходите	Текуща година	Предходна година
1. Нетни приходи от продажби		
2. Други приходи		
3. Разходи за суровини, материали и външни услуги		
4. Разходи за персонала		
5. Разходи за амортизации и обезценки		
6. Други разходи		
7. Разходи за данъци		
8. Финансов резултат (печалба или загуба)		

По наше мнение, посочената минимално изискуема се информация в съкратения отчет за приходите и разходите позволява на микропредприятията да извършват анализ на финансовия резултат както от оперативната си дейност, така и от продажби. Това дава възможност да се анализира също така динамиката на рентабилността на база разходи за оперативната дейност, приходи от оперативната дейност, нетни приходи от продажби. Считаме за уместно, когато микропредприятията извършват търговска дейност, в съкратения отчет за приходите и разходите да се добави позицията „Балансова стойност на продадените стоки“. Това е необходимо за вярното и честно установяване както на финансовия резултат от продажбите, а оттам – на рентабилността на продажбите, така и на финансовия резултат от оперативната дейност на микропредприятието.

При положение че микропредприятията по време на текущия отчетен период формират финансови приходи и/или финансови разходи, то тези позиции могат да се добавят в съкратения отчет за приходите и разходите. Това дава възможност да се установят счетоводният финансов резултат, балансовият финансов резултат, както и финансовият резултат от оперативната дейност. На тази основа може да се изчисли не само брутната печалба (или загуба) както от оперативната дейност и от продажбите, така и нетната печалба (или загуба) от същите дейности. По този начин се създават обективни възможности за анализ както на брутната, така и на нетната рентабилност по данни от съкратения отчет за приходите и разходите на микропредприятията.

Годишният финансов отчет на малките предприятия може да се състои от съкратен баланс, съкратен отчет за приходите и разходите по раздели и групи и приложение.⁴³ Съкратеният отчет за приходите и разходите по раздели и групи позволява също така да се анализира и оцени ефективността на бизнеса както общо, така и по дейности.

⁴³ Закон за счетоводството, чл. 29, ал. 6.

Заклучение

Практическото изследване и получените резултати от анализа на ключовите бизнес индикатори, характеризиращи ефективността от дейността на предприятието, дават основание да се направи изводът, че поставената в студията цел е постигната. Представените методики за анализ позволяват да се направи комплексна оценка на ефективността на бизнеса по данни от отчета за приходите и разходите на предприятието. За това е необходимо рационално използване на входящата информация в съответствие с поставените при анализа цели и задачи, използване на система от показатели и прилагане на различни елементи от метода на бизнес анализа за анализиране и оценяване на ефективността на бизнеса.

Резултатите от изследването могат да се систематизират в следните насоки:

- 1) предлага се подобряване на информационната база на анализа на ефективността от приходно-разходен тип.
- 2) представят се различни методики за анализ на ефективността на бизнеса по данни от отчета за приходите и разходите с групиране на разходите както според тяхната същност, така и според функциите им.
- 3) разкриват се възможности за анализ на ефективността по данни от съкратен отчет за приходите и разходите.
- 4) предлагат се методики за комплексно анализиране и оценяване на ефективността на предприятието от приходно-разходен тип посредством използването на система от абсолютни и относителни показатели.

Резултатната аналитична информация за ефективността на бизнеса по данни от отчета за приходите и разходите е полезна както за външните, така и за вътрешните потребители на финансовите отчети на предприятието. Външните потребители имат необходимост от информация за финансовите резултати, за ефективността на приходите и на разходите, за рентабилността на база приходи и на база разходи, за рентабилността на продажбите. На основата на тази информация, както и на друга информация от финансовите отчети те могат да вземат информирани решения за осъществяването и поддържането на бизнес контакти с предприятието. Вътрешните потребители с успех могат да използват тази информация, заедно с информацията от вътрешния анализ, за вземането на обосновани и правилни решения за постигането и поддържането на финансова и пазарна стабилност, на финансово равновесие и за развитието на предприятието и неговия бизнес в оперативен и стратегически аспект.

Библиографска справка:

1. Башева, С., Е. Миланова, колектив, „Основи на счетоводството“, УИ „Стопанство“, С., 2007.
2. Душанов, И., Б. Брезоева. „Закон за счетоводството. Национални счетоводни стандарти. Коментар и разяснения“, изд. „Тракия М“, С., 2016.
3. Закон за нормативните актове, обн., ДВ, бр.27 от 03.04.1973 г., изм., ДВ, бр. 65 от 21.07.1995 г., доп., ДВ, бр. 55 от 17.06.2003 г., изм., ДВ, бр. 46 от 12.06.2007 г., изм. и доп., ДВ, бр. 34 от 03.05.2016 г.
4. Закон за счетоводството, обн., ДВ, бр. 95 от 08.12.2015, изм., бр. 74 от 20.09.2016 г., изм. и доп., бр. 95 от 29.11.2016 г., изм., бр. 97 от 06.12.2016 г., бр. 85 от 24.10.2017 г., бр. 92 от 17.11.2017 г., изм. и доп., бр. 97 от 05.12.2017 г., изм., бр. 15 от 16.02.2018 г., доп., бр. 22 от 13.03.2018 г., изм. и доп., бр. 98 от 27.11.2018 г.
5. Миланова, Е., Д. Петрова, М. Начкова, Р. Иванова, Л. Тодоров, „Финансово-счетоводен мениджмънт“, ИК – УНСС, С., 2018.
6. Наредба за определяне на границите на коефициентите за рентабилност, ефективност и финансова автономност, на изискванията към представяните доказателства, особените случаи, методите и начините за определяне на коефициентите и нетния паричен поток, ПМС № 85/17.04.2006 г., по чл. 183, ал. 9 от ДОПК.
7. Пергелов, К. „Финанси на предприятието“, изд. „Максла“, С., 2003.
8. Постановление № 394/30.12.2015 г. за изменение и допълнение на Националните стандарти за финансови отчети за малки и средни предприятия, приети с ПМС № 46/2005, загл. изм., ДВ, бр. 3 от 12.01.2016 г.
9. Станева, В., Д. Петрова, Т. Рупска, Р. Иванова, Б. Боянов, „Счетоводство и анализ на финансовите отчети на предприятието“, ИК – УНСС, С., 2018.
10. Тимчев, М. „Финансово-стопански анализ“, изд. „Нова звезда“, С., 2011.
11. Чуков, К., Р. Иванова, „Финансово-стопански анализ“, ИК – УНСС, С., 2014.
12. Чуков К., Р. Иванова, „Финансово-стопански анализ“, ИК – УНСС, С., 2017.